

ELIN LARSDOTTER HEIVA – HENNES LIV OCH SLÄKT

Av Erik Kuoksu (2016)

Publicerad i Norrbottens museums årsbok 2016

INLEDNING

I år är det 18 år sedan jag publicerade min första bok: ”Birkarlen Olof Joensson (Olkuri) i Kainuunkylä och hans ättlingar 1539-1920”. Under åren fram till 2012 har jag publicerat många böcker om släkter och släktgrupperingar i Tornedalen. Böckerna ”Birkarlssläkter från övre Tornedalen 1539-1800” (2008) och ”Birkarlssläkter från nedre Tornedalen 1539-1800” (2012) ser jag själv som mina viktigaste verk.

Ganska snart efter att jag hade bekantat mig med det bevarade källmaterialet från Tornedalen och Torne lappmark upptäckte jag att man kan skapa sig en förhållandevis fyllig bild av personer, släktsammanhang och händelser i Tornedalsområdet genom att kombinera de typer av källmaterial som för Tornedalsrådets del har bevarats för de flesta år från och med 1539; skattelängder (till exempel mantals-, boskaps- och kvarntullslängder), domböcker, jordeböcker och från och med 1700-talet kyrkoböckerna. Detta material finns idag till stor del lättillgängligt i digital form på Riksarkivets hemsida. Domböckerna för Torne lappmark (Jukkasjärvi och Enontekis tingslager) har för tiden 1639-1784 har transkriberats av Lenvik museum i Norge – ett enormt arbete som förtjänar att uppmärksammas mer i Sverige än det hittills har gjort.

Tornedalen och Torne lappmark har alltid haft en liten befolkning. Detta leder till att man med rimlig säkerhet kan knyta till exempel en domboksnotis om en Nils Hansson i en viss by till en Nils Hansson som förekommer i skattelängderna och jordeböckerna i samma by vid samma tid. Om en Hans Nilsson sedan efterträder Nils Hansson i skattelängderna och jordeböckerna är det rimligt att anta att Hans var son till Nils. När gårds- och släktnamn vid 1700-talets början mer systematiskt börjar förekomma i de bevarade handlingarna kan man identifiera en och samma person i olika typer av källor med ännu större säkerhet. Detsamma gäller släktsammanhangen.

Genom att systematiskt gå igenom det bevarade källmaterialet på detta sätt har jag försökt tillföra ett biografiskt djup till den vid det här laget ganska välkända väv av genealogiska basfakta som grundar sig på – eller åtminstone förhåller sig till – språkforskaren Erik Wahlbergs (1918-2012) stora släktforskningsarbete vid 1900-talets mitt.

Mitt egentliga arbete – som jag nu betraktar som avslutat – har riktat in sig på de rent tornedalska släkterna under tiden från 1539 fram till år 1800, men redan när jag 1998 eller 1999 började arbeta med domböckerna från Torne lappmark fick jag upp ögonen för den ursprungligen skogssamiska släkten Heiva, som från och med 1600-talet på var verksam i gränstrakterna mellan nuvarande Jukkasjärvi och Gällivare socknar.

SLÄKTEN HEIVA

I landskapshandlingarna för Torne och Kemi lappmarker 1619 tas en Jon Matsson Heif upp i skattelängderna för Siggevaara sameby i nuvarande Jukkasjärvi socken. Det är sannolikt att han var son till den Mats Heiff eller Häfdh som tas upp i skattelängderna för Siggevaara 1615-1617. I 1615 års mantalslängd sägs att ”Matz häfdh” i Siggevaara är ”Enn Ertz skelm Kommer alrig tilstädz uthan han drager kring bygden och [...] brukar Spå Konst.”.

Efter 1619 letar man länge förgäves efter spår av släkten Heiva i källorna, men vid tinget i Jukkasjärvi 1686 vittnades att en same vid namn "Juncka Häifwä" för länge sedan hade sålt sitt skatteländ till Erik Jönsson (Juto) i Tändö och sedan låtit leja sig till soldat. Eftersom Junkka är en samisk form av namnet Jon är det möjligt "Juncka Häifwä" är samma person som Jon Matsson Heif i Siggevaara. Troligen tillhörde de åtminstone samma släkt.

Under åren 1696-1732 återfinns skogssamen Mats Larsson Heiva och hans hustru Elin Jönsdotter i Vaikko i Siggevaara sameby. Av skattelängderna framkommer att Mats var en av de allra fattigaste samerna som betalade skatt vid den här tiden. Mats syster Elin (även kallad Ella och Helena) omnämns första gången i domboken 1704. Deras bror Anders omnämns i domböckerna 1711 och 1718, men så vitt jag vet inte i andra sammanhang.

Elin Larsdotter Heivas faster, hustru Anna Jönsdotter, omnämns i 1711 års dombok för Jukkasjärvi tingslag. Eftersom fasterns fadersnamn var Jönsdotter förstår vi att syskonen Mats, Elin och Anders Heivas far hette Lars Jönsson Heiva. Han omnämns inte i bevarade källor, men var rimligen son till den ovannämnda Junkka Heiva. Troligen beror Lars frånvaro från bevarade källor på att han var för fattig för att betala skatt – han tas därför inte upp i mantalslängderna. Slumpen har gjort att han inte heller förekommer i någon bevarad dombok.

Mats Larsson Heivas son Jonas (Jon) Matsson Heiva eller Vettasjärvi (född 1701) anlade 1730 nybygget Vettasjärvi i nuvarande Gällivare socken. Från hans äldste son Mattias Jönsson Heiva eller Vettasjärvi härstammar en stor nybyggarsläkt i Gällivaretrakten (en gren, som härstammar från folkskolläraren och klockaren Erik Anders Henriksson är sedan slutet av 1800-talet bosatt i Jukkasjärvi). Den rikt förgrenade släkten Pääjärvi i Pajala socken och släkten Isaksson i Pentasjärvi härstammar från Mattias Jönsson Heivas sonson Erik Johansson Vettasjärvi – Pääjärvi.

Mattias Jönsson Heivas bror Per Jonasson Heiva eller Vettasjärvi hade två döttrar: Anna, som gifte sig med Hans Mickelsson Purnu, och Brita, som gifte sig med Markus Persson Keino, kallad "Iso-Markus". Båda svärsönerna flyttade till Vettasjärvi och genom döttrarna har Per Jonsson Heiva många ättlingar idag.

Från Mattias och Pers bror Olof Jönsson Heiva eli Parakka eli Kelkaniemi, som slutade sina dagar som brukskar i Kengis, härstammar en släkt vid namn Kotakorva i Muonio socken i Finland.

ELIN LARSDOTTER HEIVA

Man måste nog betrakta Elin Larsdotter Heiva (som alltså var dotter till Lars Jönsson Heiva) som släktens centralgestalt under det tidiga 1700-talet. Hon är om inte annat den släktmedlem som vi idag kan komma närmast.

Elin dyker för första gången upp i det bevarade källmaterialet vid tinget i Jukkasjärvi 1704. Hon var detta år 25 år gammal, ogift, och tjänade som renvakterska hos en Mickel Mickelsson, antagligen den Mickel Mickelsson som var nybyggare i Mikonheikki (nuvarande Parakka) och dog före 1718.

Elin hade midsommaren 1703 fött en dödfödd, utomäktenskaplig son. Vid tinget 1704 hävdade hon att brukskarlen Anders Knutsson hade "besovit" henne när hon hade vaktat renar i skogen vid korsmässa- eller bartolomeitiden 1702. Elin hävdade också att Anders ofta hade "pläгат med henne omgänge" under äktenskapslöfte.

Anders Knutsson sa att han för fyra år sedan hade frågat Elin om äktenskap och i samband med detta hade legat med henne en gång. Men eftersom hon "inlät sig" med Jöns Mickelsson Ullatti "wände han sin hog ifrån henne".

Anders framlade sedan en attest undertecknad av brukspredikanten Mikael Constenius och bruksskrivaren Samuel Mörts hustru Gertrud Staffansdotter, samt hennes systrar Brita och Agina. Dessa intygade att det kommit fram att Elins husbonde Mickel Mickelsson var barnets verkliga fader.

”Omsider” bekände Elin att detta var riktigt och att Mickel "skall haft sin willja med henne så ofta han welat, det åhret som hon blef hafwande". Hon sa, att Mickel lovat henne en ren och att "elliest giöre henne godt" om hon sa att Anders var far till barnet. I annat fall skulle hon "aldrig få komma i hans gård mehra".

Först när Elin ”med hand å bok” intygade att hon inte hade haft ”Kiötzig beblandelse” med Jöns Mickelsson Ullatti erkände Mickel Mickelsson att det Elin sa var riktigt och att han var far till barnet.

Domarna blev hårda, som alltid i sexualmål vid den här tiden: Anders Knutsson fick böta 40 marker silvermynt för mökränkan, Mickel och Elin fick böta 40 marker silvermynt vardera för lönskaläge, allt enligt Höglovliga Kungliga Hovrättens notifikation till underrätterna av den 3 januari 1694. Tingsrätten beslutade dock att Mickel enligt 1668 års straffordning och ”Landsens praxis” skulle betala hälften av Elins böter, eftersom hon hade varit hans tjänstepiga. Dessutom skulle alla tre en söndag stå på pliktpallen i kyrkan.

ÄKTENSKAP OCH SMÅSTÖLDER

Elin och hennes nye friare Jöns Mickelsson Ullatti kom att bli ett livslångt par, även om vägen till äktenskap inte var spikrak. Jöns, som på den här tiden verkar ha levt som skogssame, var son till nybyggaren Mickel Grelsson Ullatti (död 1721, ”öfwer 100:de åhr gammal” och begravd på Jukkasjärvi kyrkogård), vilken i sin tur troligen var son till nybyggaren Grels Tomasson från Savolax, som grundade Jatko gård i Tärendö på 1620-talet.

Mickel Grelsson, som var gift med Karin Larsdotter, grundade nybygget Ullatti i nuvarande Gällivare socken på 1670-talet och satt som nämndeman i Jukkasjärvi tingslag 1683-1703. Det var för övrigt Mickel Grelsson som vid tinget 1685 tvistade med Erik Jönsson (Juto) i Tärendö om Junkka Heivas gamla skatteländ. Jöns Mickelsson Ullattis släkt var ansedd om också stridbar, men det skulle visa sig att han själv var en man som hade svårt att hålla sig på rätt sida om lagen.

Vid tinget i Jukkasjärvi 1708 erkände Jöns att han under äktenskapslöfte hade lägrat Elin, som blivit havande. Han hade också skänkt henne, som då var hans tjänstekvinna, fem par silvermaljor som fästmannagåva. De ”remitterades” av rätten att fullborda äktenskapet enligt 15 kapitlet 14 § Kyrkolagen.

Året därpå framkom det att de ”ingalunda” ville gifta sig med varandra. Båda sakfälldes till 40 marker silvermynt. Jöns skulle dessutom undgå uppenbar skrift och Elin två söndagar stå på pliktpallen innan hon blev absolverad.

Vid tinget 1710 informerade nämndemannen Henrik Eriksson Lodvik i Keinosuando att det var "et fult tahl ibland Allmogan" att Jöns och Elin fortfarande höll ihop. Vid tinget 1711 framkom slutligen att Jöns och Elin äntligen hade gift sig.

Samma år (1711) anklagade den ovannämnda Gertrud Staffansdotter, som nu var änka, Elin för att ha under åren 1709-11, då Elin var hennes renvakterska, ha förskingrat sex av hennes renar. Elin erkände utan omsvep att hon hade slaktat renarna ”af brist på uppehälle”. Hon hade dessutom sålt en av Gertruds renar till sin faster Anna Jonsdotter, som bodde ”neder på Landzbygden”. När Elin var borta hade hennes make och hennes bror Anders slaktat en av Gertruds oxrenar och ”förmanat” henne att tåga om saken.

Elin dömdes enligt Kungl. Majt:s straffordning av år 1653 att ersätta Gertrud med två renar eller också betala henne 8 daler kopparmynt i ersättning. Hon skulle dessutom böta lika mycket och undergå kyrkoplikt i sakristian. Även hennes bror Anders dömdes till böter och kyrkoplikt. Då varken Elin eller Anders kunde betala fick de plikta med fängelse. Vid nästa års ting erkände Jöns Ullatti att han stulit en av Gertruds renar. Han fick samma straff som Elin och Anders, men kunde betala böterna kontant.

Elin förekom ytterligare en gång vid 1711 års ting: samen Anders Jonsson Pikkari i

Siggevaara kärade till Elin och hennes bror Mats Larsson Heiva, som var gift med Anders styvdotter Elin Jonsdotter. Anders misstänkte att Elin och Mats under fem års tid hade stulit sammanlagt åtta renar, 53 renostar, några oxrenhudar och ett halvt skålpund tobak av honom. Elin och Mats nekade och sa att de hade fått alla ostarna av Jöns Mickelsson Ullatti, som inte var närvarande.

Vid tinget året därpå hävdade Mats Larsson Heiva att han hade köpt renhudarna – som han hävdade var från vajor – av Elin och Jöns. Nämnden granskade hudarna och fann att de kom från oxrenar. Anders Pikkari menade nu att stölderna troligen hade begåtts av Elin Larsdotter Heiva och Mats hustru Elin Jonsdotter. Ingen av dem var tillstädes, men deras makar lovade att de skulle infinna sig vid nästa ting. Inga ytterligare anteckningar om målet finns i domböckerna. Troligen skedde någon form av förlikning utan rättens inblandning.

Man får intryck av att syskonen Elin, Mats och Anders och Elins make Jöns Mickelsson Ullatti vid den här tiden var inblandade i många tvivelaktiga affärer. Vi har egentligen ingen anledning att tvivla på Elins ord att detta berodde på ”brist på uppehälle”, alltså hunger.

EN ÖDESDIGER BJÖRNJAKT

Det längsta mål som togs upp vid Torne lappmarks tingsrätter under 1700-talet rörde Elin Larsdotter Heivas sväger Mickel Mickelsson Ullattis död. Elins inblandning i det skeende som föregick hans död och kanske också hade samband med att han blev dödad kom fram först efter flera års utredning.

Vid tinget i Jukkasjärvi 1714 gav Mickel Grelsson Ullatti till känna att hans son Mickel, "ogifter, om sina Trättio åhr wid pass", på "Simoins Judae dag" 1713 funnit spår efter björn på den södra sidan älven på ett skatteländ som ägdes gemensamt av Mickel Grelsson och nämndemannen Henrik Eriksson Lodvik i Keinosuando.

Det hela tog sin början när Henrik Eriksson Lodvik, vars 25-åriga son Karl var gift med Mickel Ullattis dotter Kerstin, kom till Ullattis gård och kungjorde att samnen Jöns Nilsson hade sett björnsår norr om Ängesån. Mickel Mickelsson Ullatti, Henrik Eriksson Lodvik och Jöns Nilsson gav sig därför ut på björnjakt och sköt en björn norr om älven.

Fredagen före Allhelgonadagen kom Henrik åter till Ullattis gård och tog med sig Mickel Mickelsson Ullatti för att uppsöka en björn som fanns söder om älven. De tog med sig varsin körren. Dagen därpå, den 2 november, kom Karl Henriksson till Ullattis gård och ville att en av Mickel Grelssons söner skulle följa med och fortsätta sökandet efter björnen.

Mickel Grelsson blev häpen, eftersom Mickel Mickelsson inte hade kommit hem. Han frågade Karl vad det blivit av Mickel. Karl svarade att sedan Mickel och hans far "fölgdtz wid pass en half dag", hade Henrik kört hem till Keinosuando och lämnat Mickel kvar ungefär en halv mil från Ullattis gård.

Henrik hade sedan skickat Karl till Mickel. De hade sökt efter björnen, men inte funnit den, varefter Karl hade åkte hem. Karl hade utgått från att även Mickel hade tagit sig hem och blev förvånad över att så inte var fallet.

Mickel Grelsson Ullatti bad Karl att föra honom och Jöns Mickelsson Ullatti till den plats där han och Mickel den yngre hade skilts åt. De lyckades dock inte hitta några spår efter Mickel där. På torsdagen var Karl och Jöns åter ute och letade efter den försvunne Mickel, och när de kom fram till eldstaden där Karl och Mickel haft nattläger, fann de att Mickel låg död på rygg vid sidan om den slocknade elden. En bössa låg mellan eldstaden och kroppen, "en halfv ahln när in till liiket". Bösstockens "halfve öfre dehl" hade brunnit upp, men den främre delen var obrunnen. Den döde hade ett djupt sår "om tre twär fingers widd" bakom öran på huvudets högra sida. Vajrenen som han kört med till platsen med stod bunden vid pass 15 steg från eldstaden, och kring liket syntes människospår.

Karl och Jöns förde Mickels kropp till Ullattis gård. Kroppen tvättades ren av Henrik Mickelssons i Parakka hustru Brita Eriksdotter och pigan Margareta Josefsdotter från Tarendö. Kistan tillverkades av Henrik Eriksson Lodvik och hans son Karl.

TINGSRÄTTEN PÅBÖRJAR SIN UTREDNING

Rätten började sin utredning genom att förhöra alla tänkbara vittnen. Karl Henriksson tillfrågades om han delat detta nattläger med Mickel. Han svarade att det hade han, men de hade på morgonen skilts åt nästan en mil därifrån. Därför väntade sig inte Karl att finna honom vid lägret när de första gången var ute och letade efter honom och därför hade han inte börjat sitt sökande vid lägret.

Henrik Eriksson Lodvik vittnade att han följt Mickel Ullatti på fredagen före Allhelgonadagen för att uppsöka björnen söder om Ängesån, men när de kommit halvvägs mellan Ullatti och hans egen gård kom han att tänka på att han hade fått med sig nycklarna till visthusboden, varför han åkte hem, och sände sin son Karl för att ta hans plats i jakten.

Karl Henriksson sa att han, när han skickats till Mickel av sin far, snart fann dennes spår, följde dem, och fann Mickel vid ett berg som hette "Nattewara eller Mårtensberg". Mickel kokade kött och bjöd honom att äta. Karl hade dock redan ätit. De övernattade vid Nattavaara och hittade dagen därpå björnidet. De skildes åt ungefär en halv mil från lägerplatsen och en halv mil från Ullattis gård. Sedan kom han åter till Ullattis gård och sökandet efter Mickel började. Karl tillade att, Jöns Mickelsson Ullatti hade sagt att Mickel hade "skuttit sig in genom Mun och uth genom hufvudet" när de hittade hans kropp.

Mickel Grelsson Ullatti sa att han genast hade fattat misstanke om att Mickel blivit dräpt, varför Karl hade sagt "intet har iag dräpitt honom".

Pigan Margareta Josefsdotter, som varit med om att tvätta kroppen vittnade att Mickel hade ett hål bakom örat där man kunde stoppa in två fingrar och en del av det tredje, "som hon och gjorde, utan at hon kände något motstånd". Kinderna var oskadda och munnen var sluten, varför hon inte kunde säga om gommen var genomskjuten.

Rättens ordförande, häradshövdingen Marcus Bostadius, stannade nu upp och tillfrågade nämndemännen vad de ansåg: hade Mickel berövat sig själv livet med ett bösskott, eller hade han dött genom andras "handawärkan"?

Rätten svarade att han inte hade kunnat skjuta sig själv, eftersom han då skulle ha fått skador på tänderna, kinderna och tungan, men så var inte fallet. Därför måste någon ha skjutit honom, fört liket till lägret och placerat bössan så, att det skulle se ut som om han tagit sitt liv.

Henrik Eriksson och hans son Karl förhördes var för sig, men ändrade inte sina utsagor, trots att viss press sattes på dem. Nämndemannen Olof Klemetsson Lainio och brukssmeden Johan Jonsson Spett vittnade nu att Henrik Eriksson, som innan rättegången hade framstått som den huvudmisstänkte och därför hade suttit i handklovar, hade yttrat till sin son: "för din skuld lider iag detta". När Henrik tillfrågades vad han menade med detta, sa han att han sagt orden i affekt, eftersom han visste att Karl och Mickel varit ensamma ute i skogen.

Bonden Johan Henriksson vittnade att Karl Henriksson midsommartiden 1713 hade sagt: "Jag skall fuller betala Ullatz folket een Gång." Karl sa först att han bara menat att han skulle dra dem inför rätta, eftersom de skjutit en björn som de ringat tillsammans med honom. Sedan nekade han till att alls ha sagt dessa ord.

Däremot fastslogs att när Mickels lik burits från uppbördsstugans förstuga innan rättegången hade Karl i "Ondskan" sagt till det: "fan tog med dej, för alt dhet Omak iag haft för dig, om de wilia begrafwa honom i Kyrkiogården, Kiärr eller Morass, så har intet iag bekymber där om."

Rätten tillfrågades åter om sina tankar om dråpet, och de drog slutsatsen att Karl nog var den som dödat Mickel, eftersom ingen annan varit i skogen med dem. De ansåg dock att det var bäst att vänta med att döma till nästa års ting, "eftersom dess innan torde bättre uplysning finnas, och Gud

på något sätt låta Sanningen uppenbaras". Karl Henriksson släpptes fri mot sin fars personliga borgen.

FÖRHANDLINGARNA FORTSÄTTER

När målet åter togs upp vid tinget 1715 berättade Karl Henriksson mer ingående om vad som hade hänt kvällen då han mötte Mickel Mickelsson i skogen: När han kommit fram till Mickel vid Nattavaara en mil från björnidet var det redan mörkt. Mickel hade gjort upp eld och kokat mat och bjudit honom. Karl hade dock redan ätit, så han åt bara litet.

Mickel hade sagt till honom "det var braf, broder, att du kom". Karls sa vidare att de hade följt björnspåret hela dagen, men slagit läger och gjort upp eld när det blev mörkt. Sedan lade de sig på granris för att sova.

Tidigt på lördagsmorgonen den 31 oktober följdes Karl och Mickel åt öster om björnspåren och drog sig då närmare byavägen för att komma runt björnen. När de kom fram till vägen var det redan middagstid. Då satte de sig ner för att röka tobak och talade om att de nu hade ringat björnen och kom överens om att Karl skulle komma till Ullattis gård på måndag eller tisdag. Då skulle de se om björnen hade "gått uhr ringen nogonstäds".

Sedan reste Karl hem, medan Mickel åter tog vägen mot lägret, eftersom han hade lämnat sin bössa, sina renar, sitt täcke och sin mat där. Mickel var då "helfrisk och Sund". Karl hade bett Mickel följa honom hem för att fira allhelgonadagen, men han hade tackat nej eftersom man hos Ullattis hade som "plägsed" att "alla utaf huusfolcket" den dagen skulle vara hemma.

På måndagen hade Karl kommit till Ullattis gård och "gubben Mikkell Grelsson" frågade då vad det blivit av hans son Mickel. Karl hade då förundrad sagt: "Är han icke hemkommen, så måste wi resa och sökia honom". Man kom dock inte iväg den dagen.

Tidigt på morgonen tisdagen den 3 november gav sig Karl och Mickels bror Jöns Mickelsson ut för att söka efter den försvunne i det mulna vädret. De tog sig först till nybyggaren Hans Klemetsson i Satter, men där var han inte. De fortsatte att söka honom hela dagen, men återvände sedan till Ullattis gård utan att ha hittat honom. Jöns hade inte velat åka till platsen där Karl och Mickel hade slagit läger, trots att Karl ansett att de borde göra det.

På onsdagen var det blidväder och tö, så de kunde inte ta sig ut, men på torsdagsmorgonen fortsatte de sitt sökande. När de kom till ett berg hade Karl bjudit Jöns på ett stycke ost, och föreslagit att de skulle åka till lägerplatsen. De kom dit i skymningen och såg då genast Mickels vaja bunden vid ett träd en bit därifrån, "wrålände för hunger skull, men Gudh weet hwarest Karlen är!".

När de kom fram till lägret såg de Mickels kropp, men Jöns hade inte tagit illa vid sig av att se sin bror ligga där död. Han sa att "det var elak byssa som dräpitt Karlen". Sedan lyfte han upp liket och tog något ur dess byxsäck, trots att Karl sagt till honom att inte röra något innan de hämtat "fremmande Män". Då sa Jöns: "hward skolo witnen här giöre efter som Karlen ellest dödt och vår herre tagit honom bort".

Jöns Mickelsson Ullatti vittnade att det som Karl sagt var sant, förutom att han inte alls hade varit motvillig att resa till lägerplatsen. Han hade inte heller tagit något ur sin döde broders byxsäck. Han hade inte velat vänta in "fremmande Män", eftersom liket då skulle utsättas för vädrets makter ännu längre än det redan hade gjort.

Nu sa Karl Henriksson att Jöns, sedan han hade "ransakat byxsäcken" hade börjat bära Mickels döda kropp till den ackja som stod strax bredvid, sägandes: "hwarföre kommer du intet och hielper mig?". Då hade Karl tagit tag i likets fötter och hjälpt Jöns lägga liket i ackjan. Det hade inte syntts något blod på den plats där liket låg, trots att platsen hade varit övertäckt med den snö som börjat falla strax efter det Karl och Mickel skilts åt.

ANTYDNINGAR OM BRODERMORD

Sedan förde Jöns och Karl Mickels döda kropp till Ullattis gård och ägnade tre dagar åt att göra en kista till honom. När Mickel Grelsson såg sin sons lik ligga på en bänk i stugan hade han vänt sig till sin son Jöns och sagt: "Så länge har i hatat honom, nu har i sluppit", och "gubben" hade varit så "onder, att om Jöns intet gått på dörren hade han Slagit honom".

När Jöns Mickelssons hustru Elin Larsdotter Heiva på fredagskvällen kom hem från kyrkan tillsammans med Henrik Mickelssons hustru från Parakka, hade gubben Ullatti sagt till henne: "nu har i sluppit". När Henrik Mickelssons hustru hade frågat hur Mickel dött, svarade gubben: "det må gudh bäst wätta, men nu hafwa dhe sluppit honom så länge ha dhe huggit på honom." Jöns Mickelsson "inföll här widh med fadren" och sa att det aldrig hade varit någon träta mellan honom och "dhen slagne".

Rätten utredde sedan "en lapperskas" påstående att Karl Henriksson hade haft med sig två brödkakor från Mickel Mickelssons matsäck när han kom hem, men fann att detta påstående saknade grund. Sedan uppmanade rätten "alfwarligen" Karl Henriksson att antingen erkänna dråpet eller också åtminstone leda misstankarna ifrån sig på någon annan, men Karl sa att han inte visste mer än han redan hade sagt, och inte kunde säga mer om han så annars skulle "på stunden dö".

Brukskarlen Petter Larsson Servio vittnade att när han hösten 1714 hade varit på Ullattis gård hade Mickel Grelsson sagt till sin son Jöns: "iag sette dig wähl i skogen att hugga wedh, men intet att dräpa Brodren".

Rätten undersökte också ett rykte om att Jöns och Mickels bror Lars Mickelsson Ullatti hade sagt att Mickel hade haft två riksdaler med sig ut i skogen, men Lars nekade att han sagt det. Karl Henriksson – som nu kanske kände att han inte längre var huvudmisstänkt – tillade att om någon visste var dessa två riksdaler nu var, så var det Jöns, eftersom han hade rannsakats likets byxsäck.

RÄTTEN NÄRMAR SIG SANNINGEN

Samen Lars Pålsson Maaherra vittnade sedan att Mickel Grelsson sagt till sin son Jöns: "förledit år widh Tinget blef Karl beskylter, men i år lærer du blifwa derföre, och hwarest man funnit penningar med ringarne dee lærer och stålen [stulna] wara." När Mickel Grelsson tillfrågades om han sagt detta nekade han först. Men när han påmindes om att han genom att ljuga eller undanhålla något gjorde sig delaktig i sin sons död erkände han att han verkligen hade sagt detta till sonen.

Mickel visade nu också fram två silverringar på ett och ett halvt lod med avnött förgyllning, vilka samem Lars Pålssons hustru Brita Andersdotter skulle ha fått av Jöns Mickelssons hustru Elin Larsdotter Heiva. Han sa att hans son Mickel hade förvarat dessa i ett skrin i skogen, men att någon hade stulit dem, ett kappspänne av mässing, en silverbägare, ett silverbälte, två silverskedar och 100 Öre kopparmynt ur skrinet sommaren innan han blev dräpt.

Brita Andersdotter sa att Elin Larsdotter Heiva påsken 1714 hade lämnat henne ringarna för att hon skulle sälja dem för hennes räkning, men att hon, när hon fick veta att det var salig Mickels ringar hade lämnat dem till Lars Mickelsson Ullatti, som i sin tur hade lämnat dem till gubben Ullatti.

Elin tillfrågades nu var hon hade fått tag på dessa ringar. Hon sa att salige Mickels fästmö, samepigam Ingrid Pålsdotter, hade stulit dem från Mickels skrin och sedan gett dem till henne. Ingrid Pålsdotter var inte närvarande vid tinget. Elin sa att hon och Ingrid hade stulit varsin riksdaler och ett mässingsspänne ur Mickels skrin, men att hon bara hade fått en tredjedel av värdet av det övriga stulna, medan Ingrid hade fått resten.

Mickel Grelsson menade dock att det nog var Elin som hade stulit alltsammans själv, eftersom Ingrid Pålsdotter var omvitnat fattig och hade varit tvungen att pantsätta en röd klädeskjortel för tre karoliner hos nämndemannen Mickel Mickelsson. Denne nämndeman berättade

nu att Mickel Grelsson och sonen Mickel hade misstänkt Elin Larsdotter för stölden redan sommaren innan Mickel blev dräpt.

Då framträdde Elin Larsdotter Heiva igen inför rätten "med sit späda barn på armen [...] och med gråtande tårar" och erkände att hon hade ljugit för att hjälpa sin man, vilket han hade bett henne göra. Det var, sa hon, hennes make Jöns Mickelsson som hade stulit värdesakerna från sin bror... Men aldrig hade han sagt att han hade dräpt sin bror, utan han hade den senaste tiden alltid varit bedrövad, och när hon frågat varför han var ledsen hade han sagt: "iag sörjer öfr. min Bror, Guud weet huru med honom är".

Jöns Mickelsson nekade till sin hustrus anklagelse. Han påstod att det var Elin som ensam hade begått stölden, att hon "måtte stå sin egen rätt", och att han inte hade något med saken att göra.

Karl Henriksson sa slutligen att Mickel Grelsson julen 1714, när han besökte Mickel, hade sagt att Jöns Mickelsson hade gått ut klockan 10 på morgonen den lördag när Mickel Mickelsson förmodligen blev dräpt, men att han inte visste vart. När han kom hem på kvällen hade han sagt att han varit på "Hermelins bruk" (Gällivare). Jöns Mickelsson nekade först till detta, men erkände sedan att han varit ute, först i skogen och sedan på bruket, men tillade att han "derföre icke dräpitt sin Broder".

Tingsrätten fann att det nu var mycket mer som talade för att Jöns Mickelsson var dråparen, än att Karl Henriksson var det, men att ytterligare vittnen, som inte nu var närvarande, måste höras innan man kunde var säker, varför målet uppsköts till nästa ting. Kyrkoherde Kristian Elingius skulle förvara de två ringar Mickel Grelsson hade visat upp.

DOMARNA FALLER

Vid tinget 1716 vittnade Margareta Josefsdotter, som 1713 hade varit piga hos Mickel Grelsson Ullatti, att Jöns Mickelsson på morgonen till den lördag då Mickel Mickelsson blev dräpt hade gått ut i skogen och kommit hem på kvällen med 2 lispund färsk fisk. Hon sa vidare att den döde Mickel hade beklagat sig över att han blivit bestulen, men att det inte varit någon särskild träta mellan honom och Jöns.

När hon senare tvättade Mickels lik hade gubben Ullatti känt på liket och sagt: "det ena fingret är så ont för mig som det andra", men vad han menat med det visste hon inte. För övrigt hade hon inget mer att tillägga.

Ingrid Persdotter, som varit förlovad med Mickel Mickelsson, sa sig ingenting veta om den stöld Elin Larsdotter Heiva anklagat henne för.

Nu framträdde Jöns Mickelsson Ullatti och bekände att han sommaren innan hans bror Mickel blev dräpt hade hittat en ask i skogen. Askens innehåll de två ringar som blivit uppvisade vid förra tinget, en "oächta galon", ett mässingsspänne, 7 karoliner och 2 riksdaler specie, tillsammans värt 30 daler och 12 öre kopparmynt. Han visade nu fram alla dessa föremål. "Men beträffande dettimade dråpet så kunde Rätten ingen vidare upplysning få."

"Ehuru fliitigt man derpå arbetade", nekade Jöns Mickelsson att han hade dräpt sin broder "ehuruwäll med förändrad hy och ansikte".

Rätten tog nu saken i noga överbägande. Man kom fram till att Mickel Mickelsson och Karl Henriksson "wackert och wähl" hade delat nattläger, och att Mickel varit vid liv när Karl lämnade honom; att Mickel Mickelsson inte hade blivit dödad där man fann kroppen eftersom inget blod syntes i snön; att nämndemannen Henrik Eriksson och hans son Karl Henriksson blivit misstänkta och rannsakade för dådet, men att ingenting tydde på att någon av dem var skyldiga, varför rätten alldeles frikände dem från misstanken.

Rätten fann också att fyra omständigheter tydde på att Jöns Mickelsson hade dödat sin bror:

1. Han hade stulit från sin bror sommaren innan dråpet.

2. Det hade ofta varit "oenighet" mellan Jöns och Mickel.
3. Jöns hade varit till skogs den dag Mickel troligen blev dräpt.
4. Brödernas far hade hållit Jöns för Mickels "baneman och dråpare".

Av dessa skäl kunde tingsrätten inte befria Jöns från misstanken att ha dräpt sin egen bror Mickel. Han ålades att med ed befria sig från denna dråpmålssak om han kunde. För stölden från sin bror dömdes Jöns enligt Kungl. Majt:s straffordning av 1698 att böta 30 Daler och 12 Öre silvermynt, samt undergå en söndags kyrkoplikt.

Elin Larsdotter Heiva, som "icke allenast på alt sätt sökt denne stölden dölja och ned tysta", utan också hade försökt sälja de stulna ringarna dömdes att enligt Kungl. Majt:s resolutioner av 1698 och 1699 "sig sielf till näpst och andra till warning att plichta för sin ondhet" med tre par ris, vilket dock tillsammans med den övriga domen skulle underställas hovrätten.

Vid 1718 års ting framkom att hovrätten hade fastställt tingsrättens dom. Då Jöns inte kunde erlægga sina böter pliktade han vid tinget i Jukkasjärvi 1718 med kroppen genom spöstraff. Antagligen verkställdes också Elins kroppsstraff samtidigt. Då Mickel Mickelsson Ullattis mördare inte hittats, sakfölldes häradet enligt 26 kapitlet Dråpmålsbalken för "dulga dråp och Mord giäld" till 40 Marker silvermynt. Detta innebär att Jöns Mickelsson Ullatti hade svurit sig fri från dråpet.

ARVSKIFTE OCH BRAND

År 1717, när man väntade på hovrättens dom i dråpmålet, avled Jöns Mickelsson Ullattis mor Karin Larsdotter. Vid tinget samma år skiftades arvet efter henne mellan arvingarna. Arvingarna var inte nöjda, utan menade att "Gubben [Mickel Grelsson] skulle ännu hafwa som sades 900 dlr. Koppmt. undandölgde". Mickel Grelsson å sin sida menade att sonen Lars hade bestulit honom på 9 hela kopparplåtar – en anklagelse Lars dock under ed befriade sig från.

Då det befanns att Mickel Grelsson var "till en hög ålder Kommen" bestämdes att hans nybygge skulle delas i tre delar. Mickel fick behålla en del, medan de hemmavarande sönerna Lars och Jöns fick ta över var sin tredjedel. Sonen Per Mickelsson Röytiö, som hade avlidit våren 1716, hade varit nybyggare i Skröven, som ärvdes av hans barn.

Den del av nybygget Jöns övertog motsvarar den fastighet som senare fick namnet Ullatti Nr. 3. Elin Larsdotter Heiva gick i och med detta från att ha varit renvakterska till att bli värdinna (emäntä) på ett ansevärt nybygge. Frågan är hur stor hennes glädje över detta var, med tanke på den dom som fallit över henne och hennes make i den bittra rättsprocess som rimligen måste ha varit som ett öppet sår i familjen Ullatti.

Om nu Elins första tid som gårdsvärdinna mot all förmodan var lycklig, så varade inte lyckan länge: Vid tinget i Jukkasjärvi 1720 meddelade Jöns Mickelsson Ullatti att en "Olyckelig Wåd Eld" en vecka före midsommaren 1719 hade övergått hans gård och allt husgeråd, vilket hade bragt honom "uti et aldeles slätt och Elendigt tillstånd", varför han anhöll om att slippa betala den vanliga skatten. Han värderade skadan till minst 200 Daler kopparmynt och begärde att få uppbära "af hwar skattlap en liiten brandstöd". Häradsrätten menade sig inte ha rätt att efterskänka skatten eller fatta beslut om brandstöd, utan hänvisade Jöns till landshövdingen. Efter denna notis försvinner Elin och Jöns för lång tid ur domböckerna. När de åter dyker upp nästan 20 år senare är det inte längre de själva som agerar.

SYTNING OCH DÖD

Vid tinget i Jukkasjärvi 1737 visade Henrik Jönsson Ullatti sina föräldrar Jöns Mickelsson Ullattis och Elin Larsdotter Heivas testamente av den 13 januari 1735. Henrik var Jöns och Ellas ende son

och var född 1711. Han hade tre systrar som levde till vuxen ålder: Margareta, född 1715, som gifte sig med nybyggaren Per Persson Parakkavaara i Parakka, Karin, som gifte sig med samnen Mats Pålsson Jouni i Sokksjokk och Sara, om vilken inget är känt.

Enligt testamentet hade Jöns och Elin "någon tid bårt åth haft at fågna oss af" sin kära son Henriks "flit och försorg" och oförtrutna tjänst. Därför förband de sig att han efter deras död som belöning skulle få överta all den egendom "af hwad namn den wara må, när by och fiärran", som "Gudh oss behagat beskiära och wälsigna med", så att inte deras döttrar skulle kunna göra anspråk på den sedan de fått i lös egendom vad de kunde kräva som arv.

Henrik skulle inte enbart nära och försörja sina föräldrar och visa dem "all Barnslig lydno", utan också ge deras "andelösa lekamen" en kristlig begravning, "när Gud behagar kalla dem ifrån denna usla Jämmerdalen".

Vid tinget i Jukkasjärvi 1740 meddelade "Bonden och Lappländaren" Henrik Jönsson Ullatti att han låtit upprätta laga delning syskonen emellan av föräldrarnas egendom. Föräldrarna var då fortfarande i livet.

Henriks hustru Valborg Israelsdotter hade fört följande boskap till gården: två kor, en renoxe, en vaja, en vuongeli, en vuorso och sju får. Utöver detta hade hon bidragit med en ackja med körredskap och en brun hud. Henrik hade sedan han blev husbonde införskaffat en stuga, två båtar, en stålbage med tillbehör, en bössa, hudar och fällar, not och nät, kittlar och grytor av koppar, mässing och järn, samt diverse jord- och skogsbruksredskap, kläder och husgeråd. Allt detta skulle undantas delningen.

Jöns Mickelsson Ullattis och Ella Larsdotter Heivas ägodelar upptecknades 9 januari 1740, och befanns bestå av hemmanet med alla tillhörigheter (värt 100 daler kopparmynt), två kopparkittlar, en mässingskittel och en gammal kopparkittel som Jöns Ullatti använde i skogen; redskap till jordbruk, snickeri, jakt och fiske, däribland en strömkvarn en bössa, flera rävtänger och ljuster; sju mjölkkor, en kviga, tre tjurar, nio får och en oxren; husgeråd och kläder och sängkläder; sex gamla båtar, not och gäddnät, allt till ett värde av 472 daler och 10 öre kopparmynt. Boets skulder var på 48 daler och 6 öre kopparmynt.

Sonen Henrik fick 169 daler och 23 öre kopparmynt, döttrarna Margareta, Sara och Karin fick 84 Daler och 29 Öre kopparmynt var. Hemmet var förhållandevis förmöget.

Det är okänt när Elin Larsdotter Heiva och hennes make Jöns Mickelsson Ullatti dog. Efter Elins död fanns bara två medlemmar av slakten Heiva kvar i livet: hennes brorsbarn Jonas Matsson Heiva och hans till namnet okända syster som var gift med nybyggaren Henrik Henriksson Heinonen i Sakajärvi.

Jonas Matsson Heiva kämpade vid det laget för att överleva på sitt nyanlagda nybygge Vettasjärvi. Vid tinget i Jukkasjärvi 1742 dömdes han och hans svåger Henrik Henriksson Heinonen till 40 daler silvermynt i böter för stöld av matvaror, "tå Gudh intet gifwit them i fiskewarpen". Eftersom de inte kunde betala dömdes de att istället plikta med 23 par spö, samt undergå en söndags uppenbar kyrkoplikt. Jonas och Henrik var förutom Jöns Mickelsson Ullatti de enda nybyggarna som dömdes till spöstraff av Jukkasjärvi tingsrätt under 1700-talet.

Efter 1742 försvinner slakten Heiva ur Lapplands kriminalhistoria. Både Elin Larsdotter Heivas och Jonas Matsson Heivas barn och ättlingar hade det uppenbarligen så gott ställt att de inte behövde stjäla sin mat av andra.

AVSLUTANDE TANKAR

Vem var Elin Larsdotter Heiva? Var hon en samvetslös tjuv och hälare, ett offer för omständigheterna, eller helt enkelt en person som utnyttjades av andra? Kanske var hon allt detta, kanske inget av det. Det nyckelhål vi betraktar henne genom tillåter oss inte att dra några säkra slutsatser. Vi kan bara spekulera. Hennes historia leder i vilket fall som helst till två tankegångar hos

mig:

För det första belyser hennes liv skogssamernas situation i Jukkasjärvi socken på 1700-talet. Skogssamerna kom gradvis att trängas ut från sina traditionella marker av nybyggare. I Jukkasjärvi försvann de under 1700-talets senare del (först 100 år senare förekommer skogssamer åter i källmaterialet). Några skogssamiska släkter valde att bli nybyggare, andra blev fjällsamer. I båda fallen kunde de uppnå välstånd. När det gäller de skogssamer som blev nybyggare glömdes deras samiska ursprung snart bort, kanske för att det inte betraktades som relevant. År 1800 var de lika mycket finsktalande lantalaiset som sina grannar. Även de skogssamer som valde att bli fjällsamer förlorade på bara någon generation den specifikt skogssamiska identitet de eventuellt kan ha haft.

För det andra visar de spår Elin har lämnat efter sig i domböckerna vilken sorts upplysningar man kan hitta i denna källa. Förutom rena personhistoriska fakta och ibland rena citat av personer vars röster tystnade för hundratals år sedan skymtar mycket av det samhälle människorna levde i fram mellan raderna. I många fall är domböckerna den enda berättande källa vi har till hands.